

BERÁCS JÓZSEF–DERÉNYI ANDRÁS–KOVÁTS GERGELY–POLÓNYI ISTVÁN–
TEMESI JÓZSEF

MAGYAR FELSŐOKTATÁS 2014 STRATÉGIAI HELYZETÉRTÉKELÉS

A Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja (NFKK-CIHES), amely 2008-ban alakult a Budapesti Corvinus Egyetemen, megalapításától kezdve küldetésének tekintette, hogy az év elején, január utolsó hetében számvetést készítsen az elmúlt évről, illetve az elmúlt esztendőben a figyelem középpontjába kerülő tendenciákról. 2009-től minden évben megrendezi a "Magyar Felsőoktatás" konferenciát, amelyen kutatók, egyetemi vezetők, kormányzati emberek, külföldi szakértők fejtik ki véleményüket a felsőoktatásról. A konferenciára készülve az NFKK elkészít egy hasonló című dokumentumot a magyar felsőoktatásról. A 2014-es évről szóló, itt közölt stratégiai helyzetértékelés szerzői mind a BCE-NFKK tagjai, de már nem csupán az egyetem főállású munkatársai, a kutatóközpont ugyanis 2014-től nyitott a hazai és külföldi felsőoktatás-kutatók előtt. A tanulmány második részét következő számunkban közöljük.

BEVEZETÉS

A magyar felsőoktatás sorsa valószínűleg mindenkit érdekel, hiszen – ahogyan sokan gondoljuk – Magyarország jövője az oktatás jelenétől függ. A felsőoktatási jelentkezések idején, minden év elején családok tízezrei égnak lázban, hiszen meghatározó jelentőségű döntést kell meghozniuk. Az állami költségvetés már kijelölte, hogy az adott évben a közösség mit szán a felsőoktatásra. A felsőoktatási intézmények már javában toborozzák hallgatóikat, nyílt napokat szerveznek, reklámokat jelentetnek meg, az Educatio kiállításon versenyeznek és a politikusok is gyakrabban szólalnak meg az adott időszakban.

Az egész társadalmat foglalkoztatják a felsőoktatással kapcsolatos alapkérdések. Érdemes-e Magyarországon tovább tanulni? Van-e jövője az itt végzetteknek? A magyar felsőoktatás színvonala javul vagy romlik? Ki fizeti, kinek kell fizetnie a költségeket? Az államnak, a tanulónak, a potenciális munkáltatóknak? Hol állunk a nemzetközi versenyben? A kérdések tovább sorolhatók, amelyekről mindenkinek megvan a véleménye. Kinek markánsabb és meggyőzőbb, kinek csak halványabb. A *Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja* (NFKK-CIHES), amely 2008-ban alakult a Budapesti Corvinus Egyetemen, megalapításától kezdve küldetésének tekintette, hogy az év elején, január utolsó hetében számvetést készítsen az elmúlt évről, illetve az elmúlt esztendőben a figyelem középpontjába kerülő tendenciákról. 2009-től minden évben megrendezi a „Magyar Felsőoktatás” konferenciát, amelyen kutatók, egyetemi vezetők, kormányzati emberek, külföldi szakértők fejtik ki véleményüket a felsőoktatásról, egyre bővülő hallgatóság számára.

Az NFKK két évvel ezelőtt úgy döntött, hogy a konferenciára készülve elkészít egy hasonló című dokumentumot a magyar felsőoktatásról. A 2012-ről szóló „stratégiai helyzetértékelés” hat témakört emelt ki 16 oldalon. Készítői, az NFKK veze-

tői, szembesültek azzal a dilemmával, hogy milyen nehéz röviden írni, hiszen sok témát nem lehet érinteni sem, miközben úgy éreztük, hogy a tudományos indoklás is csorbát szenved. Kutatóközpontunk filozófiájának megfelelően, s hogy a nemzetközi közvélemény is értesüljön róla, a 2013-ról szóló helyzetértékelést már angol nyelven is megjelentettük, olyan témákat érintve, amelyek nemzetközileg is relevánsak.

A 2014-es évről szóló stratégiai helyzetértékelésünk már jóval bővebb, sok táblázattal és grafikonnal, ám még mindig csak töredezetten mutatja be a felsőoktatást. A tanulmány szerzői mind a BCE-NFKK tagjai, de már nem csupán az egyetem főállású munkatársai. A kutatóközpont ugyanis 2014-től nyitott a hazai és külföldi felsőoktatás-kutatók előtt. Ez még inkább színessé teszi a tanulmányunkat, amelyet szíves figyelmébe ajánlunk minden olvasónak, aki a felsőoktatás iránt érdeklődik.

ÖSSZEFOGLALÁS

1. A 2010-es kormányváltás, majd a 2011-es új felsőoktatási törvényben és annak végrehajtási rendeleteiben, intézkedéseiben megjelenő oktatáspolitikai váltás (alsó pontszám emelése, hallgatói szerződések bevezetése, önköltséges képzés kiszélesítése, 16 szak állami ösztöndíjas pontszámának nagyon magasra emelése) a demográfiai hatást meghaladó *csökkenést okozott* a felsőoktatási felvételi jelentkezésekben.
2. A területi különbségeket elemezve az látható, hogy a felsőoktatási továbbtanulásra – alapképzés, felsőoktatási szakképzés – *felvétel esélye különbözik* a felvettek állandó lakóhelyének kistérségi hovatartozásától függően. Különösen a leg hátrányosabb helyzetű kistérségek tanulóinak esélye csökkent 2002 és 2012 között az alapképzésben. A hosszabb távú trend viszont 2010-ig igazolja azt az állítást, hogy a rövidebb idejű felsőoktatási képzések a hátrányos helyzetű kistérségek tanulóinak számára esélynövekedést jelenthetnek a felsőoktatásba történő bejutásban. Az ő esélyeik is csökkentek azonban a 2011-es felsőoktatási törvény nyomán, a felsőfokú szakképzés átalakítása miatt.
3. Az elemzések azt mutatják, hogy a hazai felsőoktatás *képzési, kibocsátási szerkezete* nem tér el radikálisan a fejlett országokétól. A műszaki és természettudományos képzés tekintetében kétségtelenül van némi elmaradás a kibocsátást illetően, azonban a műszaki és természettudományos végzettségűek aránya a 25–64 éves korú népességben (a korábbi folyamatok eredményeképpen) egyáltalán nem kedvezőtlen. Az elmúlt időszak erőfeszítéseinek nyomán az új belépők között is növekszik az ebbe a képzési csoportba tartozók aránya. Ez az arány azonban még mindig alacsony nemzetközi összehasonlításban.
4. A tanítás és a tanulás egyes részterületeire vonatkozó empirikus kutatások összegzett tapasztalatai arra utalnak, hogy miközben fásultság, frusztráltság érzékelhető az oktatók körében saját pedagógiai nehézségeik, sok esetben kudarcuk, valamint a változtatásra való eszköztelenségük miatt, ezeket nemcsak felismerik, hanem egyben nyitottan tekintenek a helyzet javításának ígéretét hordozó változtatásokra és újszerű megoldásokra. Mindez arra utal, hogy a *taní-*

tás és tanulás minőségének javítását előtérbe helyező oktatáspolitikai kezdeményezések számára jelenleg kedvező a klíma a felsőoktatásban.

5. A képzések felülvizsgálata és a tanítás megújítása időszerű is: az adatok arra utalnak, hogy a hazai felsőoktatás *képesítési rendszere* a ciklusos szerkezet felmenő rendszerben történt bevezetésének befejeztével (2010–2011-től) befagyott: elavuló képzések megszüntetésére, újak létesítésére alig került sor. Ezáltal nemcsak a képzések mennyisége és területek közötti eloszlása stabilizálódott, hanem a belső szerkezet is, területenként nagyon különböző – és helyenként torz – arányokkal.
6. A hazai felsőoktatás *finanszírozási kondíciói* a teljes bevételi oldalt elemezve az elmúlt öt évben meglehetősen hullámzóan alakultak. Szembetűnően csökkent az állami támogatás aránya. Ez különösen nemzetközi összehasonlításban riasztó. Hasonlóan folyamatos csökkenést tapasztalunk az összes felsőoktatási kiadásnak a központi költségvetés kiadási főösszegéhez viszonyított arányában. Az intézményi bevételek és kiadások számai a 2011-es csúcstól romlottak. A költségvetési beszámoló adatai alapján jól látszik, hogy a felsőoktatási kiadások egyre nagyobb hányadát finanszírozza saját intézményi bevétel. 2013-ban az összes kiadásnak ez közel kétharmada volt. Ugyanakkor az államháztartáson kívülről (vállalatoktól, szervezetektől, nemzetközi szervezetektől közvetlenül) átvett pénzek bevételeken belüli aránya állandó jelleggel csak 3,5–4 százalék között mozog. Ez rendkívül csekély összeg, a magyar felsőoktatás finanszírozásának egyik problematikus vonása.
7. Lényegében *megszűnt a felsőoktatás normatív finanszírozása*, s helyébe a bázis alapú és a feladatfinanszírozásnak egyfajta vegyes rendszere lépett, ami erősen kézivezérelt, s az intézmények számára nem átlátható, hosszú távon nem kiszámítható. A 2013-ban megjelent felsőoktatási stratégiai tervezet még a normatív finanszírozás visszaállítását szorgalmazta, a 2014-es viszont azt írja, hogy „a képzések finanszírozása azonos elvek alapján meghatározott önköltségszámításon nyugszik, összege előre meghatározott teljesítménymutatók alapján korrigálva intézményenként differenciált” lesz. Korai még véleményt mondani az utóbbi rendszerről, de ez a költségnyilvántartás jelentős átalakítását, (az önköltségszámítás egyszerűbb formájában is), az arányos és fix költségek azonosítását kívánná meg.
8. A felsőoktatás 2013-ban készített stratégiai elképzelése még arról írt, hogy „belátható időn belül érje el a magyar felsőoktatás a GDP-arányos *költségvetési ráfordítási szint* tekintetében az OECD országokban szokásos 1–1,2 százalékos körüli értéket”. A 2014 őszi megjelent új felsőoktatási stratégia viszont már úgy fogalmaz, hogy „az elkövetkező években a közvetlen állami támogatás jelentős mértékben nem növelhető, és a rendszer robusztusságát figyelembe véve nem is kívánatos az ilyen mértékű kitérítés egyetlen bevételi csatornának”. Ezt a tényt az oktatás és a kutatás minőségének növelési céljával egybevetve középtávon nemigen képzelhető el más, mint a felsőoktatás szereplőinek jelentős mértékű polarizálódása.
9. 2011 óta jelentősen *szűkült az intézmények szervezeti és gazdálkodási autonómiája* is. Ennek példái: rektorok és gazdasági főigazgatók minisztériumi kinevezése, költségvetési főfelügyelők megjelenése, vállalkozások alapításának korláto-

zása, központosított illetményszámfejtés. Hozzá kell azonban azt is tenni, hogy az aktuális felsőoktatási stratégia a gazdálkodási jogositványok (vagyongazdálkodás, vállalkozások alapítása) kiszélesítését irányozza elő. 2014-ben további változást eredményezett a – rektorválasztás egyetemi jogának visszaállításával együtt bevezetett – *kancellári rendszer*, amely elsősorban a németországi gyakorlatra hivatkozással történt meg. A magyar megvalósítás a német gyakorlat logikájától azonban két ponton jelentősen eltér: egyfelől hiányoznak a kancellár és az akadémiai vezetés (rektor) közötti konfliktusok feloldásának mechanizmusai, másfelől bizonytalan a kancellár külső és belső legitimitása, ráadásul erős hajlamok vannak a rendszerben a belső legitimitás erodálására. Bár a kancellári rendszer alkalmas lehet a forrásfelhasználás hatékonyságának javítására, azonban a kancellári rendszer bevezetése összességében inkább konzerválja az intézmények alacsony fokú szervezeti és gazdálkodási autonómiáját, főként azért, mert csökkenti az intézmények felelősségvállalási képességét és lehetőségét.

10. A nemzetközi rangsorok, országelemzések arra mutatnak rá, hogy végső soron *Magyarország felsőoktatása összhangban van a gazdasági fejlettségével*, és általában a középmezőnyben helyezkedünk el. Az aktuális helyzet tehát nem tűnik rossznak. Sajnálatos azonban, hogy ez a pozíció jelentős előnyök leadásával alakult ki. A 2000-es évek közepén a magyar felsőoktatás sok szempontból az ország gazdasági fejlettségéhez mérten „erején felül” teljesített, a kelet-közép-európai régióban általában vezető helyen állt, felzárkózóban volt az Európai Unió átlagához. Az elmúlt 10 évben szinte minden rangsorban veszítettünk a jó helyezésekből. Mivel az elemzések a magyar kormányzat által a nemzetközi adat-szolgáltatásban beküldött hivatalos adatokat használják fel, egyes helyezések, módszertani megoldások vitathatók ugyan, de a kirajzolódó összkép reális. Érdeemes lenne tehát részleteiben is elemezni azt, hogy tartós tendenciákról van-e szó, és mennyiben köszönhető valamely értékelés a gazdasági válság hatásának, gazdaságpolitikai váltásnak vagy a reális viszonyokhoz történő visszarendeződésnek. A külső megfigyelők tanácsai visszatérő módon a magyar felsőoktatás állami támogatásának emelésére, egyes autonómiaelemek növelésére, a belépési és kilépési arányok javítására, a mobilitás kiterjesztésére vonatkoznak.
11. Az intézmények helyezéseit is elemezve az elmúlt 3 évre vonatkozóan, a rangsorokban rendszeresen (ELTE, SZTE, DE) és esetenként (BCE, BME, PTE) szereplő magyar intézmények jellemzően a 400.–700. helyek között találhatóak, és ezzel közvetlenül az nemzetközi élmezőny után következnek. A további helyezéseket is figyelembe véve az integrált kiválósági rangsorokban *Magyarország a környező országokhoz képest a lakosságszámra vetítve relatíve sok jó minőségű intézménnyel rendelkezik*, amelyek összességükben magas szintű, kiegyensúlyozott teljesítményt nyújtanak. A kutatási rangsorokban kiemelkedik a régióból Ausztria és Szlovénia, míg Magyarország, Csehország és Lengyelország ettől elmarad, de egymáshoz képest hasonló szintű teljesítményt mutat.
12. A felsőoktatás *exportpiaci* orientációja mind szakterületi szempontból, mind a felsőoktatási intézményeket illetően nagy egyenlőtlenségeket takar, ami a konvergenciaregióra is érvényes. A diplomáért tanuló hallgatók abszolút számát illetően 2001-ben a visegrádi országok között még vezető szerepet töltött be Magyarország és csak Ausztria előzte meg a régióból. 2012-re viszont Magyaror-

szág valamivel több mint másfélszeres növekedésével szemben Ausztria közel megdupláztta, Lengyelország megháromszorozta, míg Csehország és Szlovákia megötszörözte a külföldi hallgatók számát.

- 13 Az európai cserehallgatók és a részképzésben Magyarországon tanuló nem európai hallgatók számát illetően viszont a Tempus Közalapítvány, a Campus Hungary kezdeményezése és a Magyar Rektori Konferencia egy országspecifikus programja hozhat áttörést. A brazil kormány 100 ezer egyetemi hallgatót küld legalább egy félévre egy másik országba. A fogadó országok világranglistáján Magyarország a felettebb előkelő 10. helyen végzett, míg a Műegyetem az egyetemek között az imponáló 5. helyen áll. A különböző egyéb csereprogramok, külföldi részképzések, tanulmányutak révén nem csupán a magyar hallgatók, egyetemi munkatársak jutottak kedvező lehetőséghez, hanem ezek által az egész magyar felsőoktatás nemzetközi fogadókészsége is javult. Egyelőre azonban még hiányzik a vezetői motiváció, a nemzetközi marketing képesség és a tulajdonosi, kormányzati ráhatás, amely esélyt teremtene arra, hogy trendforduló következzen be a magyar felsőoktatás exportbevételeiben.

Összességében a hazai felsőoktatás helyzete nem különbözik jelentősen az ország más társadalmi, gazdasági területeinek helyzetétől. Jogi szabályozása sokszor és jelentős változásokon esett át mindenhol és ez a folyamat ma is tart. A rendszer-váltás óta elfogadott három felsőoktatási törvényt 2015-ig összesen közel 100-szor módosították, az utóbbi 10 évben átlagosan évente 6–7-szer, esetenként az oktatáspolitikai irányvonal radikális váltása nyomán. A most készülő felsőoktatási stratégia újabb jelentős oktatáspolitikai váltásról tanúskodik, s ismét nem jelentéktelen törvénymódosításokat vetít előre. Kérdés, hogy a hazai felsőoktatás szerves fejlődését, „fokozatváltását” az ilyen „kormányzati rángatások” mennyire befolyásolják.

1. BEKERÜLÉS A FELSŐOKTATÁSBA, HALLGATÓI LÉTSZÁMOK

A 2010-es kormányváltás, majd a 2011-es új felsőoktatási törvényben és annak végrehajtási rendeleteiben, intézkedéseiben megjelenő *oktatáspolitikai váltás* (alsó pontszám emelése, hallgatói szerződés bevezetése, önköltséges képzés kiszélesítése, 16 szak állami ösztöndíjas pontszámának nagyon magasra emelése) a demográfiai hatást meghaladó csökkenést okozott a felsőoktatási felvételi jelentkezőkben.

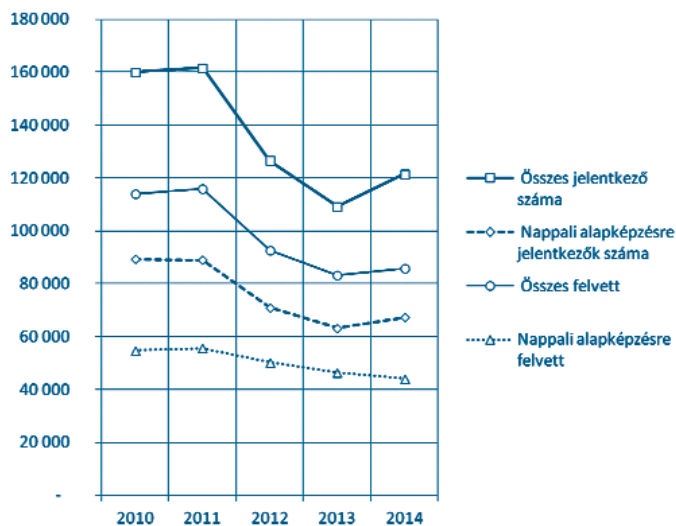
A területi különbségeket elemezve azt látjuk, hogy a felsőoktatási továbbtanulásra – alapképzés, felsőoktatási szakképzés – *felvétel esélye* különbözik a felvettek állandó lakóhelyének *kistérségi hovatartozásától* függően. Jelentős esélykülönbségeket tapasztalhatunk, különösen a leghátrányosabb helyzetű kistérségek tanulóinak esélye csökkent 2002 és 2012 között az alapképzésben. A hosszabb távú trend viszont 2010-ig igazolja azt az állítást, hogy a rövidebb idejű felsőoktatási képzések, mint amilyen a felsőfokú szakképzés, a hátrányos helyzetű kistérségek tanulóinak számára esélynövekedést jelenthet a felsőoktatásba történő bejutásban. Az ő esélyeik is csökkentek azonban a 2011-es felsőoktatási törvény nyomán, a felsőfokú szakképzés átalakítása miatt.

Rendszeresen felvetődő kérdés, hogy kevés a műszaki és természettudományi szakos hallgató, illetve kevés hallgató jelentkezik ilyen szakokra. Elemzéseink azt

mutatják, hogy a hazai felsőoktatás képzési, kibocsátási szerkezete nem tér el radikálisan a fejlett országokétól. A műszaki és természettudományos képzés tekintetében kétségtelenül van némi elmaradás a kibocsátást illetően, azonban a műszaki és természettudományos végzettségűek aránya a 25–64 év korú népességben (a korábbi folyamatok eredményeképpen) egyáltalán nem kedvezőtlen. Az elmúlt időszak erőfeszítéseinek nyomán növekszik az új belépők között is az ebbe a képzési csoportba tartozók aránya. Ez az arány azonban még mindig alacsony az egyes országcsoportok átlagához viszonyítva.

1.1 FELVÉTELI TENDENCIÁK ÉS A 2014. ÉVI HELYZET

A felvételi létszám csökkenése nyomán az összes hallgatólétszám a 2013/2014-es tanévre a 2010/2011 tanévhez viszonyítva több mint 10 százalékkal lett alacsonyabb (ezen belül a nappali tagozatos hallgatók létszáma 7 százalékkal, a részidősöké 20 százalékkal). Nemzetközi összehasonlításban Magyarország azon kevés OECD országok egyike, ahol a hallgatólétszám csökkent az elmúlt négy évben (Szlovénia, Lengyelország, Olaszország, Új-Zéland és Észtország mellett). A 2011-et követő továbbtanulási elbizonytalanodás és nyomában a jelentkezők számának csökkenése után 2014-re konszolidálódni látszik a helyzet, s lassú növekedésnek indult a felsőoktatásba jelentkezők száma, illetve ezzel együtt kismértékben a felvettek száma is.

Forrás: http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek valamint http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/friss_statistikak alapján saját számítás

1. ábra A felsőoktatásba jelentkeztettek és felvettek számának alakulása, 2010–2014

A nappali képzésre felvettek száma azonban tovább csökkent, igaz hogy az előző évekhez képest kisebb mértékben, már csak 2 százalékkal, azonban 2014-ben már majdnem egygyedével (23 százalékkal) vettek fel kevesebb hallgatót nappali

tagozatra, mint 2011-ben. A részidős képzésekre felvettek aránya az összes felvett-hez képest 2010-ben 32,7 százalék, 2013-ban 26,7 százalék. 2014-ben itt is kismértékű növekedés történt: abszolút számokban több mint 83 ezerről közel 86 ezerre, ez 30 százalékos részarány.

A nappali képzésben a csökkenés oka nyilvánvalóan nem, vagy legalább is nem csak demográfiai, hiszen a 20–24 éves korosztály 2010–2013 között mindössze 3 százalékkal csökkent. De az érettségizettek számának csökkenése sem nagyobb 10–12 százaléknál.

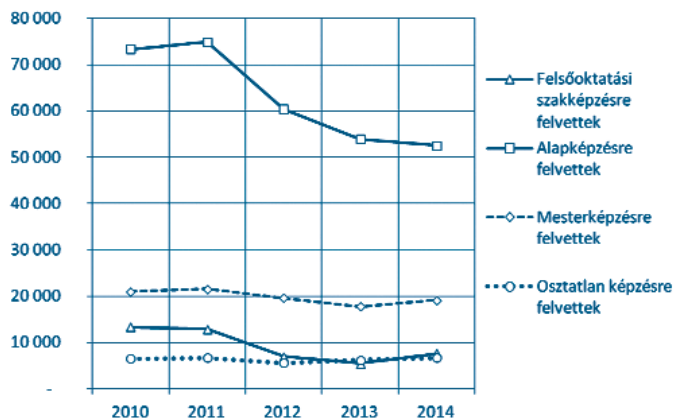
2014-ben minden képzési szintre többen jelentkeztek az előző évinél. A felsőoktatási szakképzésre (FSZ) 52 százalékkal, alapképzésre 8 százalékkal, mesterképzésre 11 százalékkal, osztatlan képzésre pedig 17 százalékkal jelentkeztek többen (első helyen) mint a megelőző évben.

1. táblázat A jelentkezők számának alakulása képzési szintenként 2010–2014

	2010	2011	2012	2013	2014
FSZ-re első helyen jelentkezett	9 978	11 435	9 008	4 719	7 188
Alapképzésre első helyen jelentkezett	108 314	106 883	80 352	71 120	76 684
Mesterképzésre első helyen jelentkezett	30 194	32 378	28 292	24 621	27 321
Osztatlan képzésre első helyen jelentkezett	11 547	11 035	8 922	8 799	10 316

Forrás: http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek valamint http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/friss_statistikak alapján saját számítás

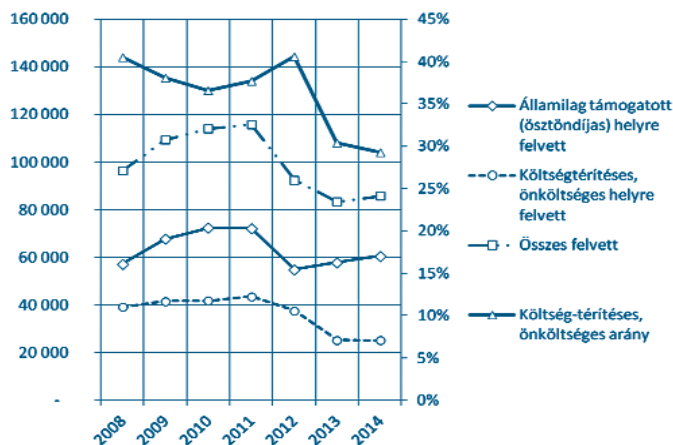
Felsőoktatási szakképzésre majdnem 40 százalékkal vettek fel több hallgatót, mint tavaly – de ez még mindig csak 59 százaléka a 2011-ben felvetteknek. Mind mester-, mind osztatlan képzésre kicsivel több mint 7 százalékkal vettek fel több jelentkezőt, mint 2013-ban. A felvett létszám az osztatlan képzésnél megegyezik a 2011-essel, de a mesterképzésnél több mint 10 százalékkal elmarad attól. Alapképzésre 3 százalékkal kevesebb hallgatót vettek fel, mint előző évben, amely létszám a 60 százalékát sem éri el a 2011-esnek.

Forrás: http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek valamint http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/friss_statistikak alapján saját számítás

2. ábra A felvettek száma képzési szintenként, 2010–2014

Államilag támogatott helyre 5 százalékkal vettek fel több hallgatót, mint tavaly, azonban a növekedés ellenére ez még mindig 16 százalékkal kevesebb, mint amennyit 2011-ben vettek fel ilyen finanszírozási formára. Önköltséges helyre 6 százalékkal vettek fel kevesebbet, mint tavaly (nyilván az alsó ponthatár emelése és az emelt-szintű érettségi követelmény hatásaként).

Forrás: http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek_valamint valamint http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/friss_statistikak_alapjan_sajat_szamitas

3. ábra A különböző finanszírozási formára felvettek számának alakulása 2008–2014

A felvettek számának intézmények közötti eloszlásában a jelentkezők minősége mellett legmarkánsabban az *oktatáspolitikai beavatkozás* tükröződik (különösen a részidős hallgatólétszám esetében). Egyértelmű, hogy a bajai, a szolnoki, és a nyíregyházi főiskolák, vagy a Zsigmond Király Főiskola és a Budapesti Kommunikációs Főiskola államilag finanszírozott részidős felvett létszámának növekedése az előző évhez képest az oktatáspolitikai beavatkozását mutatja. Mint ahogy a Wesley vagy Károly Róbert Főiskola esetében a csökkenés szintén ennek a jele. Az egyetemek esetében is egyértelműen látszik, hogy a Károli Gáspár Református Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kiemelkedően magasabb, vagy a Kaposvári Egyetem jelentősen magasabb államilag finanszírozott létszámnövekedése az előző évhez képest az oktatáspolitikai preferenciája nyomán alakult ki, mint ahogyan a Színház és Filmművészeti Egyetem államilag finanszírozott létszámának radikális csökkenése is.

1.2 TERÜLETI ESÉLYKÜLÖNBBSÉGEK A FELSŐOKTATÁSI BEKERÜLÉSBEN

A felsőoktatási felvételi adatbázisok segítségével megvizsgálhatjuk, hogy a felsőoktatási továbbtanulásra – az alap- és FSZ képzésre – felvétel esélye különbözik-e a felvettek állandó lakóhelyének kistérségi hovatartozásától függően. Mint látni fogjuk, jelentős esélykülönbségeket tapasztalhatunk, a hátrányos helyzetűek rovására. A több mint 170 kistérséget a fejlettségüket jellemző ún. *komplex mutató* alapján

sorba rendezve azonosítható a leghátrányosabb helyzetű 30 (LHH30), illetve a legjobb helyzetű 30 (LJH30) kistérségcsoport. Már a térségi oktatási statisztikai adatok alapján is egyértelmű, hogy a középfokú oktatás típusában való részvételi arányok alapján az LHH30 kistérségcsoportban élők eleve kisebb eséllyel indulhatnak a továbbtanulás felé, mint az LJH30 kistérségcsoportban élők, hiszen az LHH30-ban több mint 10 százalékkal több az érettségit nem adó iskolában tanuló. Köszönettel tartozunk az Educatio kht korábbi vezetőinek és alkalmazottainak, hogy a 2002 és 2010 közötti felvételi adatokat (természetesen személytelenítve) ingyenesen rendelkezésünkre bocsátották. A 2012. évi adatok az Oktatási Hivatal térítés fejében átadott felsőoktatási felvételi statisztikai adatbázisból származnak.

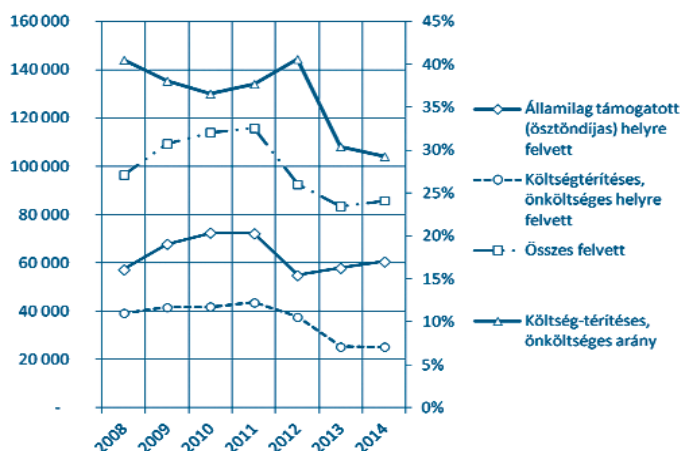
Ezeknek alapján történt annak kiszámítása, hogy az LHH30 és LJH30 kistérségcsoport átlagos középiskolai részvétele hogyan aránylik a kistérségcsoportból a nappali tagozatos alapképzésbe, illetve a felsőfokú szakképzésbe történő bejutásának átlagos arányához. A két kistérségcsoport ezen mutatóinak különbsége mutatja meg az azokra jellemző felvételi bejutási esélykülönbséget.

2. táblázat A leghátrányosabb helyzetű és a legjobb helyzetű 30-30 kistérségből nappali alapképzésre felvettek az összes nappali alapképzésre felvetthez viszonyítva

	2002	2006	2010	2012
Az LHH30 kistérségben született alapképzésre felvett tanulók aránya az összes alapképzésre felvetthez viszonyítva (százalék)	3,8	3,5	3,2	3,2
Az LJH30 kistérségben született, alapképzésre felvett tanulók aránya az összes alapképzésre felvetthez viszonyítva (százalék)	39,8 (15,7) *	41,9 (16,7)	44,4 (16,3)	45,6 (16,3)

*A zárójelben lévő számok a Budapest nélküli arányokat mutatják.

Forrás: Adott évi felvételi adatbázis alapján saját számítás

Felvett viszonyszám: a térség-csoport átlagos középiskolai részvétele hogyan aránylik a térség-csoport nappali tagozatos alapképzésbe történő felvetteinek átlagához

Forrás: Adott évi Oktatási Hivatal felvételi adatbázis alapján saját számítás

4. ábra A felvett viszonyszám az alapképzésekre a legjobb 30 és a leghátrányosabb helyzetű 30 kistérségre vonatkozóan

Jól látható, hogy a felsőoktatási alapképzési továbbtanulást illetően a leghátrányosabb helyzetű kistérségek tanulóinak esélye csökkent 2002 és 2012 között: a 4. ábra szerint 22 százalékról 61 százalékra nőtt az olló (Budapest nélkül 9,5 százalékról 28,5 százalékra).

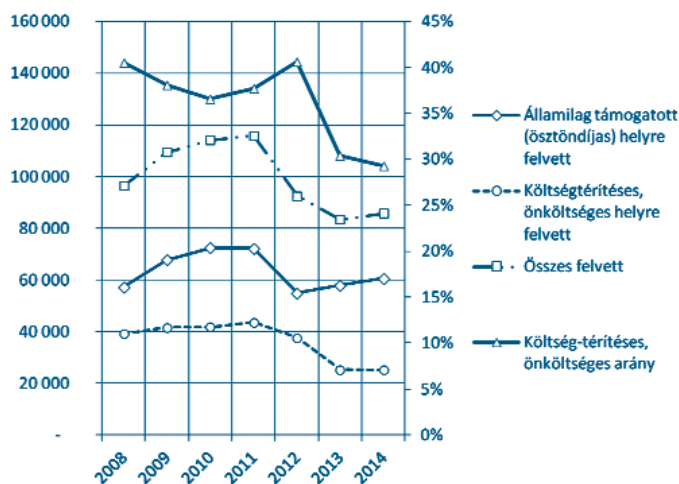
A felsőfokú szakképzés esetében az 5. ábrán láthatóan viszont az esélyek javultak 2010-ig (szinte kiegyenlítődték, a különbség 4,5 százalék körüli), majd a hátrányos helyzetű térségek tanulóinak esélye itt is csökkent (2012-ben újra 47 százalék, Budapest nélkül 29 százalék), a 2011-es felsőoktatási törvény nyomán a felsőfokú szakképzés átalakítása miatt.

3. táblázat A leghátrányosabb helyzetű és a legjobb helyzetű 30-30 kistérségből nappali tagozatos FSZ-re felvettek az összes nappali tagozatos FSZ-re felvetthez viszonyítva

	2002	2006	2010	2012
Az LHH30 kistérségben született FSZ-re felvett tanulók aránya az összes FSZ-re felvetthez viszonyítva (százalék)	2,5	3,5	3,8	3,4
Az LJH30 kistérségben született FSZ-re felvett tanulók aránya az összes FSZ-re felvetthez viszonyítva (százalék)	51,2 (18,9)*	41,6 (18,9)	36,7 (17,7)	38,2 (17,4)

*A zárójelben lévő számok a Budapest nélküli arányokat mutatják.

Forrás: Adott évi felvételi adatbázis alapján saját számítás

Forrás: Az Oktatási Hivatal adott évi felvételi adatbázisa alapján saját számítás

Felvett viszonyszám: a térség-csoport átlagos középiskolai részvétele hogyan aránylik a térség-csoport nappali tagozatos alapképzésbe történő felvetteinek átlagához

5. ábra A felvett viszonyszám az FSZ képzésekre a legjobb 30 és a leghátrányosabb helyzetű 30 kistérségre vonatkozóan

A hosszabb távú trend 2010-ig igazolja azt az állítást, hogy a rövidebb idejű felsőoktatási képzések, mint amilyen a felsőfokú szakképzés a hátrányos helyzetű réte-

gek (ill. itt a hátrányos helyzetű kistérségek tanulóinak) számára jelenthet esélynövekedést a felsőoktatásba történő bejutásban.

2012-ben azonban a hátrányos helyzetű kistérségek esélyei romlásának vagyunk tanúi, mind az alapképzés, de különösen az FSZ esetében. Az FSZ esetében ennek nyilvánvalóan az az oka, hogy a felsőoktatási szakképzést a 2011-es felsőoktatási törvényben radikálisan átalakították, megszűnt annak OKJ-s szakmát nyújtó jellege. Azaz megszűnt az a sajátossága, amely biztonságot jelenthetett a hátrányosabb helyzetűek számára. Nevezetesen az, hogy a felsőfokú szakképzés befejezését követően, a továbbtanulás elmaradása esetében is a munkaerő-piacon használható végzettséget adott. Az alapképzés esetében pedig számos, 2011-től érvényesülő oktatáspolitikai intézkedés hatásának (hallgatói szerződés, egyre több szak emelt szintű érettségizéshez kötése, a költségtérítés önköltséggé emelése stb.) tulajdonítható a hátrányos helyzetű továbbtanulók esélyeinek romlása.

A 2. és 3. táblázat adatait a 4. és 5. ábrán megjelenítve plasztikusan látható az alapképzésben már egyébként is létező olló tágabbra nyitása, illetve a felsőfokú szakképzésben az eddig javuló helyzethez képest itt is megnyíló olló.

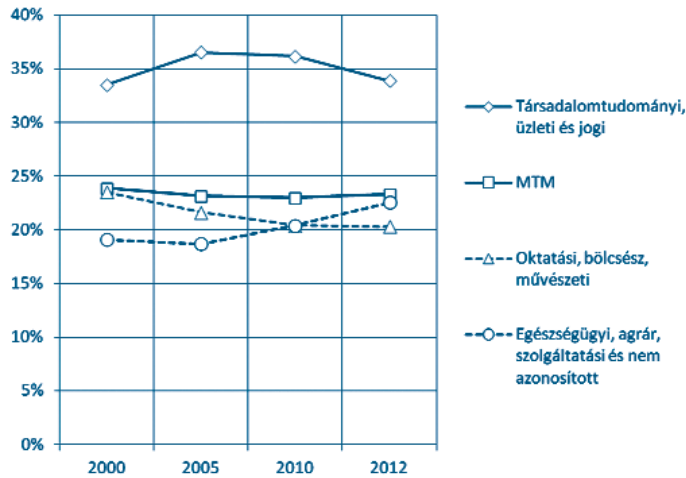
1.3 A HAZAI FELSŐOKTATÁS KIMENETÉNEK SZAKSZERKEZETE

A hazai felsőoktatás stratégiai elképzeléseiben, de azoktól függetlenül is rendszeresen felvetődő kérdés, hogy kevés a műszaki és természettudományi szakos hallgató, illetve kevés hallgató jelentkezik ilyen szakokra.

A matematikai, természettudományos és műszaki (a továbbiakban: MTM) szakos hallgatók aránya mind az USA-ban, mind az Európai Unióban kiemelt kérdés, ami Európában – többek között – a 2000-ben megfogalmazott Lisszaboni stratégiához kapcsolódó uniós törekvésekhez kötődik. Ennek nyomán az Európai Unió Oktatási Tanácsa 2003-ban elfogadta az *európai oktatási és képzési célokat*. Az elfogadott 8430/03 számú határozat a 2010-ig megvalósítandó célokat illetően a következőket tartalmazza: az Európai Unió átlagát tekintve a matematikai, természettudományi vagy műszaki végzettséggel rendelkezők arányának legalább 15 százalékkal kell emelkedni; ugyanakkor csökkenni kell a férfiak és nők közötti aránytalanságnak is.

Ha a 41 fejlett OECD és EU ország felsőoktatási hallgatóinak négy nagy integrált képzési terület szerinti eloszlását illetve annak 2000 és 2012 közötti alakulását vizsgáljuk (azért ezeket, hogy összehasonlítható adataink legyenek), akkor néhány jellegzetes elmozdulást tapasztalhatunk.

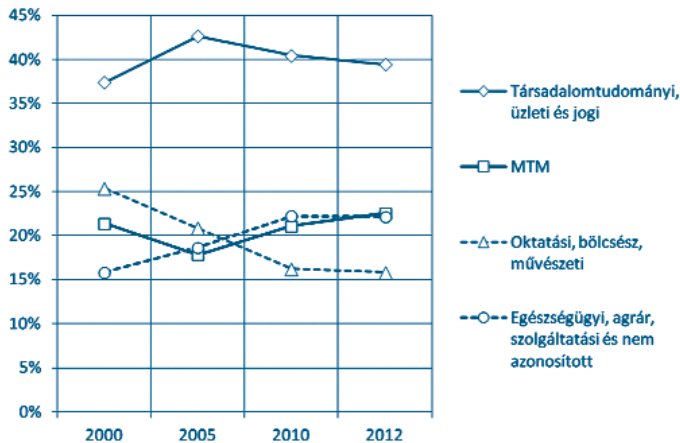
A hallgatók legnagyobb hányada, több mint egyharmada a társadalomtudományi, üzleti és jogi területre jár, azonban ennek az aránya a 2005-ös csúcs óta kis mértékben, de folyamatosan csökken. Az oktatási, bölcsész és művészeti terület hallgatóinak aránya viszont 2000 óta folyamatosan mérséklődik. Az MTM képzési terület hallgatóinak aránya valamivel az egynegyed alatt marad, és a fentebb ismertetett prioritások ellenére nem látszik növekedni, stagnál, sőt kis mértékben csökken. Viszont az egészségügyi, agrár és szolgáltatási területek hallgatóinak aránya növekszik. (Fontos hozzátenni, hogy ezen belül az agrár képzési terület mindössze 1–2 százalék, s aránya csökken, a 2000-es 2,2 százalékról 2012-re 1,8 százalékra).

Forrás: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=EDULIT_DS alapján saját számítás

6. ábra A felsőoktatási hallgatók megoszlása négy nagy integrált képzési terület szerint a fejlett országokban, 2000–2012 között

Magyarországon ugyanebben az időszakban a társadalomtudományi, üzleti és jogi képzési csoport aránya mérsékelten, az oktatási, bölcsész és művészeti erőteljesebben csökkent, miközben a másik kettő, az MTM és az egészségügyi, agrár, szolgáltatási csoport növekedett (Az agrár terület Magyarországon messze átlag feletti arányú, 2000-ben 3,9 százalék volt, 2010-ben 3,4 százalék és 2012-ben 2,5 százalék. Ezzel a 41 ország között az hatodikak vagyunk Görögország, Horvátország, Csehország, Szlovénia és Japán mögött).

Forrás: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=EDULIT_DS alapján saját számítás

7. ábra A felsőoktatási hallgatók megoszlása négy nagy integrált képzési terület szerint Magyarországon 2000–2012 között

Ha a 41 országot öt nagy csoportra osztjuk fel a 4. táblázat szerint, akkor az MTM képzési területbe tartozó hallgatók arányának részletesebb elemzése azt mutatja, hogy e képzések esetében nálunk volt az egyik legmagasabb az aránynövekedés üteme az elmúlt években.

4. táblázat Az MTM hallgatók aránya a fejlett országokban

	2000	2005	2010	2012
Angolszász	21,4	20,6	20,8	21,3
Kontinentális	22,6	20,1	20,6	22,9
Északi	23,7	22,8	22,5	23,9
Dél-Európai	23,1	24,5	25,3	23,2
Posztszocialista	23,8	22,9	22,5	23,8
Magyarország	21,4	17,8	21,1	22,5

Forrás: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=EDULIT_DS

Az évente kiadott összes diplomák száma Magyarországon lényegében az elmúlt évtizedben nagyjából állandó volt, 49 és 57 ezer között ingadozott. Ezen belül a nappali tagozaton kiadott oklevelek száma 29 és 38 ezer között hullámzott. Az ingadozások mögött a korábban elemzett felvett létszám hullámzása, és a kétszintű képzés bevezetése áll. Az első diplomát elérők száma (FSZ nélkül) a 2006-os 55 ezerről 39 ezerre csökkent. Ennek oka (mint a nappali tagozatos képzésben kiadott diplomák száma esetében is) a felvételi folyamatoknál látott kereslet, s nyomában a felvett létszám ingadozása valamint a kétszintű képzés bevezetése.

Nézzük meg az első diplomák számát képzési területenként is. (A magyar sajátosságok miatt az 5. táblázatban az oktatási területet most külön szerepeltetjük.)

5. táblázat Az első diplomát elérők száma összevont képzési területenként 2006–2012

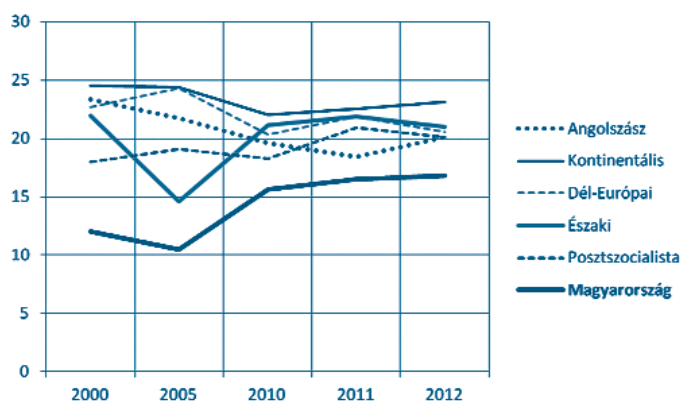
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Társadalomtudományi, üzleti és jogi	21 476	19 679	19 050	20 444	19 232	16 119	14 999
MTM	7 390	9 101	8 363	8 939	9 324	8 242	7 769
Bölcsész, művész	4 940	4 781	4 862	7 419	8 132	7 092	5 816
Oktatási	10 394	10 186	10 379	7 906	5 469	3 385	2 677
Agrár, egészségügyi, szolgáltatási és egyéb	11 132	11 180	10 188	10 512	9 509	7 853	7 875
Összes első diplomás	55 332	54 927	52 842	55 220	51 666	42 691	39 136

Forrás: 2006, és 2007 http://db.nefmi.gov.hu/statisztika/fs06_fm/ ill. http://db.nefmi.gov.hu/statisztika/fs07_fm/
2008–2012 Felsőoktatási statisztika, Oktatási Hivatal http://www.oktatas.hu/felsooktatas/felsooktatasi_statisztikak

Képzési területenként vizsgálva az oktatási területen kiadott első diplomák száma csökkent legradikálisabban, közel negyedére (aminek oka a kétszintű képzés bevezetése nyomán a tanárképzés átalakulása). A társadalomtudományi, üzleti, jogi területen, továbbá az agrár, egészségügyi és szolgáltatási területen kiadott diplomák

száma nagyjából 30 százalékkal csökkent. A bölcsész és művész diplomák száma a 2009–2011-es időszak növekedése után lényegében a 2006-os szintre esett vissza, az MTM diplomák száma kisebb ingadozásokkal stagnál, vagy (nagyon) mérsékelten növekedett. Ezek a folyamatok nyilván a kereslet átfurmálódásának és a belső folyamatok változásának (pl. a lemorzsolódás változása) tulajdoníthatóak.

Ha a már említett 41 fejlett (OECD + EU) ország átlagát tekintve hasonló módon vizsgáljuk a diplomázók képzési területenkénti eloszlásának alakulását, akkor azt látjuk, hogy a társadalomtudományi, üzleti, jogi diplomások aránya növekedett, az oktatási diplomásoké csökkent, a többi többé-kevésbé stagnált. A 4. táblázat csoportosítását használva összehasonlíthatjuk az MTM diplomások arányát is. Ellentétes mozgásokat látunk: a kontinentális és angolszász csoportnál csökkenést, a poszt-szocialista országoknál növekedést tapasztalunk. A 8. ábra tanúsága szerint Magyarország az utóbbi csoport trendjéhez hasonló érvényesül.

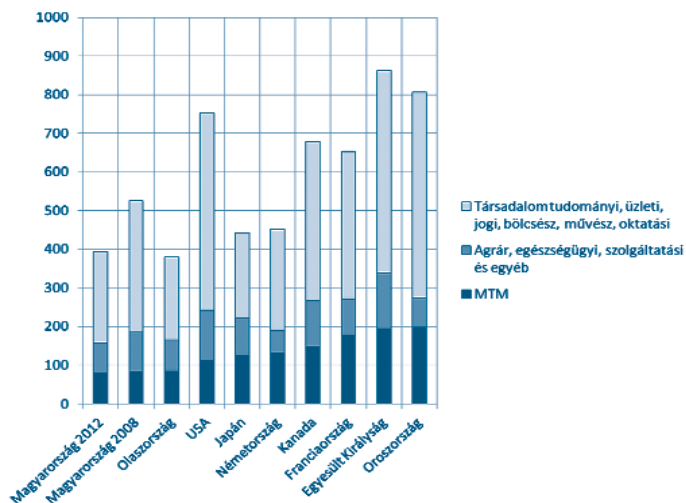
Forrás: Education at a Glance 2008 és Education at a Glance 2011–2014 alapján saját szerkesztés

8. ábra Az MTM diplomázók aránya a fejlett országok csoportjaiban

A felsőoktatás kibocsátásának elemzésére jó lehetőséget kínál a G8-ak összehasonlító vizsgálata is, amelynek adatai alapján az egyes képzési csoportba tartozó diplomázók lakossághoz viszonyított arányait is össze tudjuk hasonlítani. Az G8-ak mutatóhoz beillesztettük Magyarországot 2008-as és 2012-es adatait is.

Miközben az összes (első) diplomázó fajlagos számát illetően Magyarország nagyjából Olaszországgal, Németországgal és Japánnal azonos szinten van, ugyanakkor 2008-ban, de különösen 2012-ben Magyarország MTM diplomázóinak 100 ezer lakosra vetített száma – Olaszországtól eltekintve – lényegesen elmaradt a G8 országokra jellemzőtől.

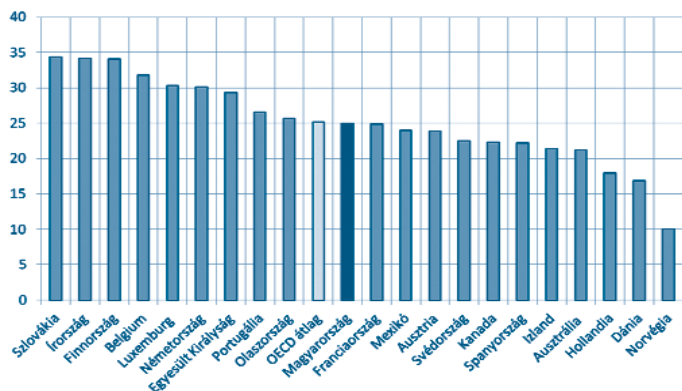
Miközben a nemzetközi összehasonlítások a részvételi és diplomázó adatok alapján a hazai felsőoktatás esetében az MTM képzések területén meglehetősen alacsony (bár valamennyire növekvő tendenciájú) arányokat mutatnak (tehát a flow alacsony), ugyanakkor a népességben az MTM diplomások számát (stock) és arányát illetően nem teljesen ugyanez a helyzet.

Forrás: David C. Miller, Laura K. Warren (2011): Comparative Indicators of Education in the United States and Other G-8 Countries: 2011 <http://nces.ed.gov/pubs2012/2012007.pdf>

9. ábra Az első diplomát elérők száma összevont nagy képzési területenként (2008-ban) 100 ezer lakosra vetítve

Az OECD utoljára 2008-ban közölt ilyen adatokat (akkor is 2004-re vonatkozóan). Ebben az összehasonlításban Magyarország adatai lényegében megegyeztek az OECD átlaggal, mind az MTM végzettségűek, mind a másik két nagy terület arányait illetően a középmezőnyben helyezkedtek el. Nem látszott tehát, hogy komoly hiány lenne az MTM végzettségűeket illetően. Ennek az az oka, hogy a rendszerváltás előtt ezek a szakcsoportok, – különösen a műszaki (és mellette az agrár) képzések – kiemelt prioritást élveztek, mint a termelő, produktív ágazatok szakemberigényének kielégítését szolgáló képzések.

Forrás: Education at a Glance 2008

10. ábra A felsőfokú végzettséggel rendelkező 25–64 éves népességben belül az MTM képzettségűek aránya, 2004

Az OECD által bemutatott adatok óta tíz év telt el, ezért érdemes megvizsgálni, hogy hogyan is alakult a 25–64 éves diplomások száma és képzettségi struktúrája. Erre a népszámlálási adatok alapján van lehetőségünk.

6. táblázat A 25–64 éves felsőfokú végzettségűek képzettségi struktúrája a népszámlálások alapján

	1990	2001	2011	2011/2001
	(fő)	(fő)	(fő)	(százalék)
MTM végzettségű	161 944	193 929	254 174	131
Mezőgazdasági, állatorvosi, egészségügyi, szociális, szolgáltatási és ismeretlen végzettségű	166 139	153 515	220 333	144
Oktatási, humán tudományos, művészeti, társadalomtudományi, gazdasági és jogi végzettségű	272 691	434 140	702 337	162
	1990	2001	2011	
	(százalék)	(százalék)	(százalék)	
MTM végzettségűek aránya	27	25	22	
Mezőgazdasági, állatorvosi, egészségügyi, szociális, szolgáltatási és ismeretlen végzettségűek aránya	28	20	19	
Oktatási, humán tudományos, művészeti, társadalomtudományi, gazdasági és jogi végzettségűek aránya	45	56	60	

Forrás: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_iskolazottsag (1.1.3 és 1.3.3 táblázatok)

A népszámlálási adatok alapján jól látható, hogy mindegyik nagy képzési csoportba tartozó 25–64 éves diplomás szám növekedett 2001 óta, az oktatási, humán tudományos, művészeti, társadalomtudományi, gazdasági és jogi végzettségűek együttes aránya közel kétharmadával, a mezőgazdasági, állatorvosi, egészségügyi, szociális, és szolgáltatási végzettségűeké 44 százalékkal, az MTM végzettségűeké pedig 31 százalékkal.

Mindezzel együtt az is igaz viszont, hogy a miközben az oktatási, humán tudományos, művészeti, társadalomtudományi, gazdasági és jogi végzettségűek aránya 2001 óta tovább növekedett, s 2011-ben már 60 százalék volt, az MTM végzettségűek aránya a 2001-es 25 százalékról 22 százalékra csökkent 2011-re.

Végeredményben a hazai felsőoktatás képzési, kibocsátási szerkezete – az itt most nem tárgyalt PhD képzéstől eltekintve – nem tér el radikálisan a fejlett országokétól. Az MTM képzés tekintetében kétségtelenül van némi elmaradás a kibocsátást illetően, azonban az MTM végzettségűek aránya (a korábbi folyamatok eredményeképpen) egyáltalán nem kedvezőtlen. Az elmúlt időszak erőfeszítéseinek nyomán – mint a 7. táblázat bemutatja – szemlélatomást növekszik az új belépők között is az ebbe a képzési csoportba tartozók aránya. Ez az arány még mindig alacsony az egyes országcsoportok átlagához viszonyítva (kivéve az északi országokat). Az MTM képzési csoportba tartozó hallgatók arányának növekedése az elmúlt időszakban nagyjából megegyezik a kontinentális országok átlagával.

7. táblázat A felsőoktatásba belépő MTM hallgatók aránya az összes belépőhöz viszonyítva a fejlett országok csoportjaiban, 2009–2012 (százalék)

	2009	2010	2011	2012
OECD átlag	33,7	34,3	35,7	34,5
EU21 átlag	33,8	34,3	36,5	36,2
Angolszász	35,2	35,4	36,4	38,4
Kontinentális	30,4	30,1	32,6	31,7
Északi	33,5	34,8	35,5	34,7
Dél-Európai	34,1	34,6	37,6	37,8
Posztszocialista	34,4	36,2	37,3	38,0
Magyarország	28,5	30,7	31,1	32,1

Forrás: Education at a Glance 2011–2014 Distribution of tertiary new entrants, by field of education

Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy az MTM hallgatók belépési arányainak növelése nem egyszerűen felsőoktatás-politikai prioritás kérdése, sőt kizárólag ilyen kezelésre nyilvánvaló torzulásokat fog eredményezni a felsőoktatásban. Az MTM képzések iránti kereslet két alapvető tényező függvénye.

Az egyik az MTM képzettségűek munkaerő-piaci helyzete (kereslet, bér, munkanélküliség stb.), a másik a közoktatásban folyó tudományos képzés színvonala.

Amíg egy fizikus mintegy 25 százalékkal keres kevesebbet, mint egy elemző közgazdász, vagy egy kontroller, amíg egy biológus felét sem keresi, mint egy adótanácsadó, vagy egy ügyész (az adatok forrása <http://www.afsz.hu/sysres/adattar2014/index.html>), addig nem kell azon csodálkozni, hogy a gazdaságtudományi, üzleti, jogi képzések keresettebbek. Más oldalról, ha ilyenek a kereseti arányok, az is kérdés, hogy a magyar gazdaságban valóban olyan nagy szükséglet van-e MTM szakosokra, (illetve az MTM képzési csoport minden szakjára). A keresetarányok ugyanis a gazdaság valódi keresletét tükrözik, sokkal inkább, mint a kamarák vagy a minisztérium állásfoglalása, vagy akár nemzetközi szervezetek stratégiái. És ez igaz a doktoranduszok iránti keresletre is, azzal a kiegészítéssel, hogy ott a kereslet meghatározó részét állami (kutató és felsőoktatási) intézmények adják. Nyilvánvaló hogy nem megoldás a PhD keretszámok emelése, ha az állam a jelenlegi keresetekkel akarja foglalkoztatni majd a végzett minősítetteket.

De legalább ilyen probléma a közoktatás (s elsősorban az általános iskola illetve alsó középfok) természettudományos és műszaki képzésének színvonala. Ha a tanulókat elriasztja a képzés (a tananyagok, a pedagógusok, a módszerek), akkor reménytelen arra várni, hogy növekszik az MTM képzések iránti kereslet. Vagy ha kedvező felvételi politikával és más oktatáspolitikai eszközzel mégis kikényszerítik a keresletnövekedést, akkor olyan kontraszelektációs folyamatok indulnak meg, amelyek hosszú távon lehetetlenítik el e területek oktatását (pl. alkalmatlan matematika, fizika, kémia tanárok képzésével).

2. A KÉPZÉSI SZERKEZETRŐL ÉS A TANÍTÁS, TANULÁS KÉRDÉSEIRŐL

Több olyan fejlesztési projekt is folyt az elmúlt 2–3 évben, amelyek összességükben több száz oktatót szólítottak meg, és műhelymunkák révén érdemi párbeszédet

generáltak közöttük a tanítás és a tanulás egyes részterületeiről. Ezek összegzett tapasztalatai is arra utalnak, hogy miközben fásultság, frusztráltság érzékelhető az oktatók körében saját pedagógiai nehézségeik, sok esetben kudarcuk, valamint a változtatásra való eszköztelenségük miatt, ezeket nemcsak fel- és elismerik – ami jelentős elmozdulás –, hanem egyben nyitott várakozással tekintenek a helyzet javításának ígéretét hordozó változtatásokra (mint például az EMMI felsőoktatási területe által beharangozott képzési és kimeneti követelmény felülvizsgálat és összehangolás) és újszerű megoldásokra (mint a tanulási eredmények alkalmazása vagy a kimenet felőli tervezés és szabályozás).

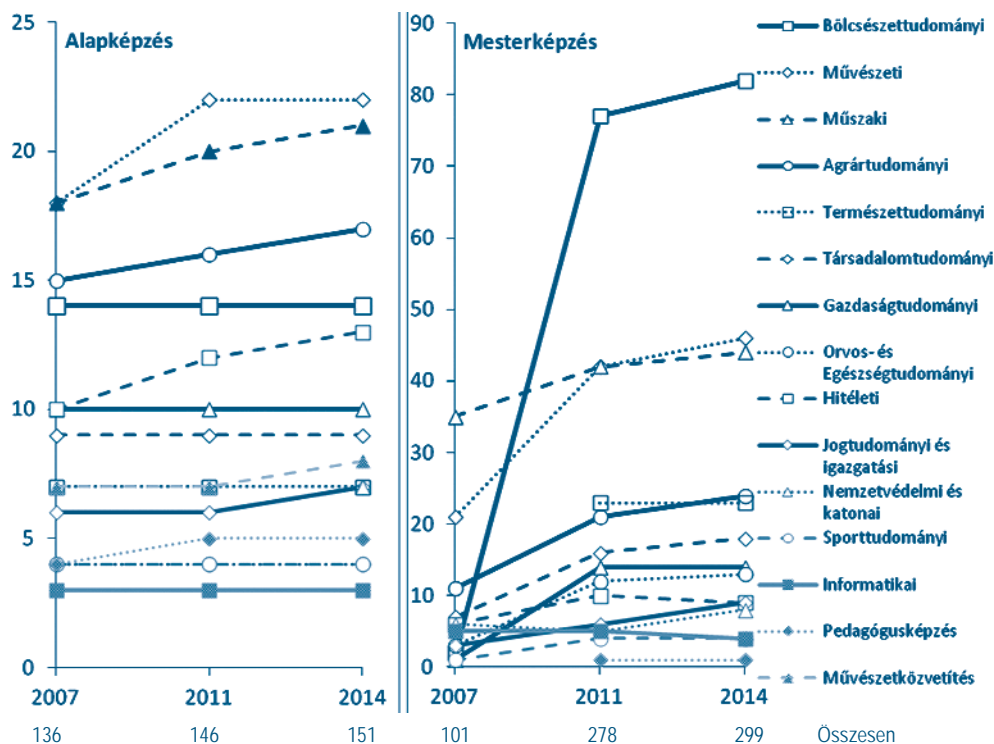
Mindez arra utal, hogy a tanítás és tanulás minőségének javítását előtérbe helyező, kvalitatív jellegű oktatáspolitikai kezdeményezések számára jelenleg kedvező a klíma a felsőoktatásban. A képesítések felülvizsgálata és a tanítás megújítása időszerű is: az adatok arra utalnak, hogy a hazai felsőoktatás képesítési rendszere a ciklusos szerkezet felmenő rendszerben történt bevezetésének befejeztével (2010–2011-től) befagyott: elavuló képesítések megszüntetésére, újak létesítésére alig került sor. Ezáltal nemcsak a képesítések mennyisége és területek közötti eloszlása stabilizálódott, hanem a belső szerkezet is, területenként nagyon különböző – és helyenként torz – arányokkal.

A ciklusos képzési szerkezetre való átállás óta minden évben újra és újra előkerülnek kritikus nézetek (sok esetben összekeverve a hazai megoldások és azok implementációjának kritikáját a szerkezet kritikájával), és rendre megjelennek intézményi kezdeményezések osztott képzések osztatlanná (vissza)alakítására, illetve újabb osztatlan képzések indítására. 2014-ben ennek az Emberi Erőforrások Minisztériuma által elindított szerkezeti felülvizsgálat adott reményt. A minisztérium azonban nem a ciklusos képzések felülvizsgálatát támogatta, hanem – a munkaerőpiaci igények figyelembevételére hivatkozva – egyes területeken a képesítések számának csökkentését tekinti a felülvizsgálat tárgyának. Nyolc év után ez az első komolyabb kormányzati szándék a *képzési és kimeneti követelmények* (kkk) áttekintésére.

A kkk a felsőoktatás által kiadott képesítések szabályozó dokumentuma, jelentős befolyást gyakorol az intézmények által vitt szakok tartalmára és ezzel a képzés eredményességére. Emiatt kézenfekvő, hogy a képesítések felülvizsgálata rendszeres időközönként megtörténjen – mind létjogosultsági, mind avultsági szempontból.

Az adatok azt tükrözik, hogy a hazai felsőoktatás képesítési rendszere a ciklusos szerkezet felmenő rendszerben történt bevezetését követően (2010–2011-től) befagyott: nemcsak a képesítések mennyisége és területek közötti eloszlása stabilizálódott, hanem a belső szerkezet is: alig van példa arra, hogy az erre hatáskörrel rendelkező felsőoktatásért felelős miniszter elavuló képesítéseket kivezetett, újakat beiktatott volna a képesítések meghatározására szolgáló miniszteri rendeletben; legfeljebb képzési területek közötti átsorolás történt néhány esetben.

Az adatok még egy szembeötlő elrendeződést mutatnak: a mesterképzés képesítéseinek száma az alapképzésekének éppen a kétszerese, miközben a mesterképzésekben tanuló hallgatók aránya mintegy egyharmada az alapképzésekben lévőknek. Ez az arány képzési területenként jelentős eltéréseket mutat: míg a sport, az informatikai vagy jogi területen szinte megegyezik a két ciklus képesítéseinek száma, addig a bölcsészet területen hatszor több képesítés található mesterszinten.

Forrás: a 15/2006. sz. miniszteri rendelet hatályos állapotai alapján saját számítás

11. ábra Az alapképzési és mesterszakok számának változása 2007–2014

A felsőoktatásban folyó *tanulásról* nem tudunk megalapozott képet alkotni. Bár hatalmas adatszolgáltatási kötelezettséggel járó fejlesztések mentek végbe (pl. FIR, AVIR) az elmúlt években, azoknak az adatoknak a begyűjtésére és összesítésére, amelyek a tanulás jellemzőire utalnának, nem kerül(t) sor. Egyes, részterületekre irányuló kutatásokból, interjúkból, esetvizsgálatokból és fejlesztési programok műhelymunkáinak jegyzőkönyveiből tudható, hogy a tantervek többsége továbbra is extenzív, nemzetközi összehasonlításban is sokféle tárgyat, kis tanóraszámú és kevés kredittel ellátva tartalmaznak. Ez minden képzési területre áll. Az intenzív tanulásra tehát még nincs igazán lehetőség a hazai felsőoktatás által kialakított tanulási környezetben: a tanulmányi kötelezettségek és a tanulás megszervezése a figyelem szétforgácsolásához vezetnek, az egyéni, önálló tanulás súlya továbbra is alacsony. Ugyanakkor a tanulási helyzetek egyre változatosabbak, nemcsak a különböző szakmai- és terepgyakorlatok mértékének növekedése miatt, hanem a projekt alapú és probléma alapú tanulási helyzetek megjelenése nyomán is. Szép számmal akadnak ígéretes kísérletek a tanulás újszerű formáinak kialakítására, ezek azonban sokszor még saját intézményükön belül sem válnak láthatókká. A kísérleti fejlesztések, a tanítás és a tanulás során szerzett tapasztalatok tanulságainak számbavétele, rögzítése és megosztása egyelőre igen ritka, az ezekből képződő tudást az oktatók nem tekintik értéknek, így intézményi szempontból elenyéscik.

Egy 2014 eleji, az Oktatási Hivatal megbízásából a TÁMOP 4.1.3 projekt keretében a Soreco Research Kft. által végzett, *Új felsőoktatás-pedagógiai eszközök befordításával kapcsolatban oktatói vélemények feltárása* c. online kérdőíves adatfelvétellel elvégzett reprezentatív kutatásnak köszönhetően jóval többet tudunk az oktatók tanítással kapcsolatos gyakorlatáról és vélekedéseiről. S bár a ciklusos képzés bevezetésének hatásáról, vagy az oktatás jelenlegi minőségéről vallott nézeteikben nincs meglepő, a minőségi oktatás mibenlétéről szóló nézetek – még ha vegyes képet is mutatnak – jelentős elmozdulást jeleznek a korábbiakhoz képest.

A kutatás eredményei szerint az oktatók 62 százaléka úgy látja, hogy nem sikerült kellően elkülöníteni az alapképzés és a mesterképzés képzési programját, 60 százalék szerint pedig nem állnak rendelkezésre a nem kellő tudásszinttel rendelkező hallgatók fejlesztésére megfelelő eszközök. 56 százalék gondolja úgy, hogy az alapképzés képzési programja túlságosan zsúfolt. Ezzel szemben 71 százalékuk nem gondolja, hogy a többciklusú képzés bevezetése javított az oktatás minőségén.

Az oktatók 86 százaléka egyetért azzal, hogy a felsőoktatási intézményeknek jogukban áll kiválasztani, hogy kit vesznek fel vagy kit utasítanak el, és ezzel a nézetükkel teljesen illeszkednek az európai felsőoktatásba: az Európai Egyetemek Szövetsége (EUA) szinte minden fontosabb dokumentuma megerősíti ezt. Az oktatók 79 százaléka azzal is egyetért, hogy a felsőoktatási intézményeknek az oktatási tartalmakban kizárólagos autonómiát kell kapniuk. Ez azonban nem jelent elzárkózást: 88 százalék egyetért abban, hogy a felsőoktatási intézményeknek nyitniuk kell a társadalom felé („a felsőoktatási intézményeknek erősebb kölcsönhatásban kell lenniük a társadalommal, így elősegítve a tudásmegosztást és az innovációt”); és 80 százalék egyetért abban, hogy a képzési programoknak jobban kell alkalmazkodniuk a munkapiac igényeihez. S bár 54 százalékuk szerint a felsőoktatási intézményeknek csak a legjobbak számára kell elérhetőnek lenni, 61 százalék azt gondolja, hogy a képzési programoknak több általános képességfejlesztést (például kommunikáció, csapatmunka, vállalkozási ismeretek, tanulásmódszertan) kellene tartalmazni.

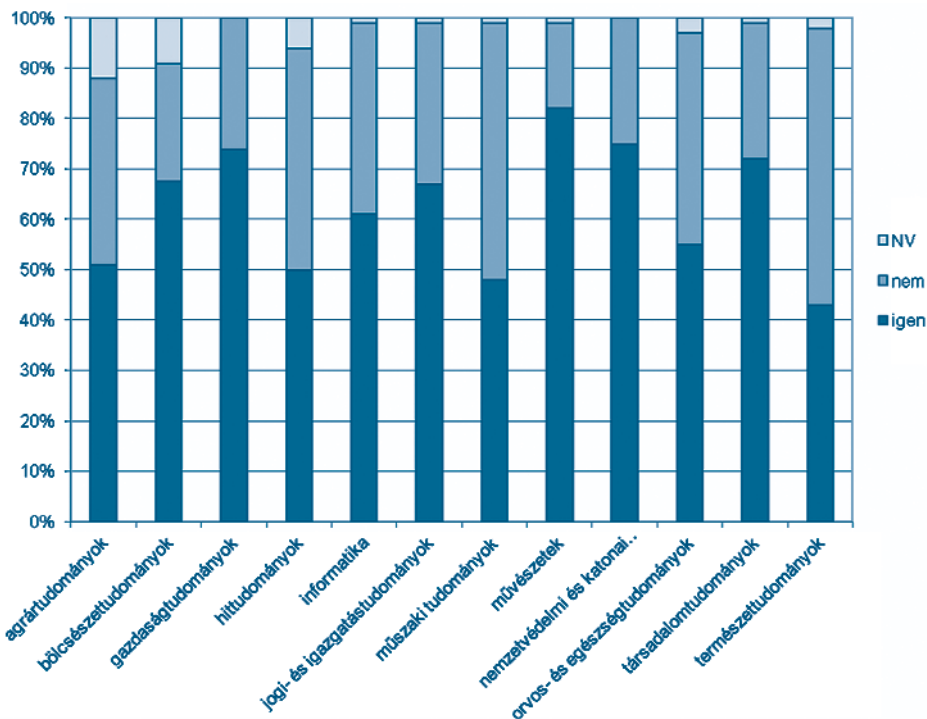
A jó oktató legfontosabb jellemzője, hogy magas szintű ismeretekkel rendelkezik tudományterületén. Ezt követi az a jellemző, hogy igazodik a hallgatók érdeklődéséhez, igyekszik felkelteni a diákok motivációit. A képzeletbeli dobogó harmadik helyén két elem is helyet kap: pedagógiai tudással rendelkezik saját tárgya oktatásához, illetve változatos módszerekkel oktat. Ugyanakkor a tudományos közéletben való részvétel, és különösen az értékelés során használt változatos módszerek lettek a legkevésbé fontos jellemzők.

A tanítási tevékenység tervezésére vonatkozó legfontosabb tényező – az oktatók válaszai szerint – az elérni kívánt hallgatói tudás, kompetencia. A hallgató fejlődése és a tananyag átlagosan a második, a hallgató tanulási motivációja a negyedik legfontosabb tényező. A munka világában való helytállás, a gyakorlati tevékenységek, a tantervi követelmények betartása, a hallgatók tanulási céljainak figyelembevétele, a tantárgyak egymásra épülése, illetve a tanítási módszerek a fontossági rangsor közepén kaptak helyet. A rangsor végére került az időkeretek figyelembevétele, a hallgatók korábban megszerzett tudásának figyelembe vétele, illetve a tanítás-tanulás eszközei.

Az oktatók valamivel több, mint harmada nagyon fontosnak tartja, hogy új tanulás-szervezési megoldásokat, módszereket, munkaformákat, terepeket alkalmazzon

oktatási tevékenysége során. További 42 százalékuk inkább fontosnak, míg 17 százalékuk inkább nem vagy egyáltalán nem tartja fontosnak ezt. A művészeti területen oktatók tartják ezt a leginkább fontosnak, míg a hittudományi, műszaki, illetve természettudományos területen oktatók a legkevésbé.

A véleményalkotáson túl bevallásuk szerint az oktatók 60 százaléka alkalmaz is új megoldásokat az oktatás során. Leginkább a művészeti, gazdaságtudományi, illetve társadalomtudományi területen oktatókra jellemző ez, legkevésbé az agártudományi, természettudományi és műszaki terület oktatóira. A képzési területekre jellemző megosztást mutatja a 12. ábra.

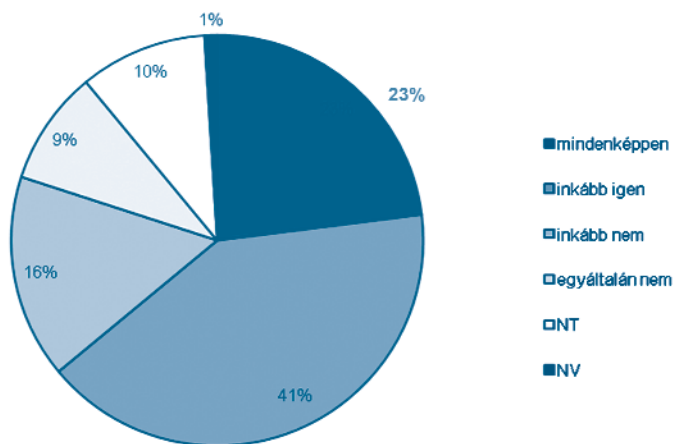
Forrás: Soreco Research által végzett kérdőíves adatfelvétel

12. ábra Új tanulásszervezési megoldások, módszerek alkalmazása: a válaszok megoszlása

A tanulás, tanítás minőségére nagymértékben hatnak az értékelési eljárások. Azonban tízből mindössze egy oktató tartja nagyon fontosnak, hogy új értékelési eljárásokat használjon a képzés során, további harmaduk szerint ez inkább fontos. Közel minden második oktató azonban ezt egyáltalán nem vagy inkább nem tartja fontosnak. S a válaszadó oktatók csupán 28 százaléka jelezte, ténylegesen alkalmaz is új értékelési eljárásokat oktatói munkájában.

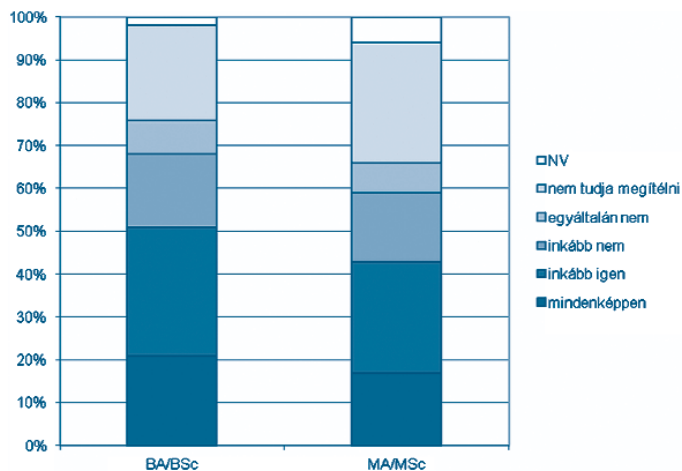
Végül érdemes kitérni arra is, hogy mi az oktatók vélekedése a különböző intézményekben folyó képzéseknek országosan egységes keretet nyújtó elvárásokkal kapcsolatban. A válaszadók 23 százaléka teljesen egyetértett, további 41 százalékuk

pedig inkább egyetértett azzal, hogy van értelme az egyes képzési fokozatok (pl. BA/BSc, MA/MSc) kimenetére országosan egységes elvárásokat megfogalmazni. 16 százalékuk azonban inkább nem, míg 9 százalék egyáltalán nem értett egyet ezzel. A legkevésbé a bölcsészet és a műszaki tudományok képviselői látják értelmét a fokozatok országosan egységes kimeneti elvárásainak.

Forrás: Soreco Research által végzett kérdőíves adatfelvétel

13. ábra Egységes kimeneti standardok elfogadása: a válaszok megoszlása

Forrás: Soreco Research által végzett kérdőíves adatfelvétel

14. ábra A kkk felülvizsgálat szükségességének megítélése

S bár az oktatók egy jelentős hányada nem tudta vagy nem akarta azt megítélni, hogy az egyes képzési szinteken mennyire szükséges a képzési és kimeneti követelmények (kkk) felülvizsgálata, a többség szerint ennek eljött az ideje. Az alapképzés-

ben a válaszadók több mint 50 százaléka, a mesterképzés esetében pedig 43 százaléka szerint a felülvizsgálat szükséges lenne.

A tapasztalatok tehát arra utalnak, hogy miközben fásultság, frusztráltság érzékelhető az oktatók körében saját pedagógiai nehézségeik, sok esetben kudarcuk, valamint a változtatásra való eszköztelenségük miatt, ezeket nemcsak fel- és elismerik – ami jelentős elmozdulás –, hanem egyben nyitott várakozással tekintenek a helyzet javításának ígérő változtatásokra.

3. A FELSŐOKTATÁS FINANSZÍROZÁSÁNAK TENDENCIÁI

A hazai felsőoktatás kondíciói a teljes bevételi oldalt elemezve az elmúlt öt évben meglehetősen hullámzóan alakultak. Szembetűnően csökkent az állami támogatás aránya. Hasonlóan folyamatos csökkenést tapasztalunk az összes felsőoktatási kiadásnak a központi költségvetés kiadási főösszegéhez viszonyított arányában. Az intézményi bevételek és kiadások számai a 2011-es csúcstól romlottak. A költségvetési beszámoló adatai alapján jól látszik, hogy a felsőoktatási kiadások egyre nagyobb hányadát finanszírozza saját intézményi bevétel. 2013-ban az összes kiadásnak közel kétharmadát finanszírozta saját bevétel (vagy másként fogalmazva, a kiadásoknak alig több mint harmada mögött állt állami támogatás). Ugyanakkor az államháztartáson kívülről (vállalatoktól, szervezetektől, nemzetközi szervezetektől közvetlenül) átvett pénzek bevételeken belüli aránya mindvégig 3,5–4 százalék között mozgott. Ez rendkívül csekély összeg, a magyar felsőoktatás finanszírozásának egyik legnagyobb negatívuma.

Az intézményi részletekbe is betekintve azt látjuk, hogy a felsőoktatás-politika úgy próbálja kezelni a felsőoktatás állami támogatásának lefaragását, hogy az intézmények kondícióit csökkentve, az elvont támogatás egy részéből az intézmények egy hányadát kiemelten dotálja, például kiemelt felsőoktatási intézményekként, kutatóegyetemként vagy karként, alkalmazott tudományok főiskolájaként. Az új felsőoktatás-politika következtében hallgatókat vesztő, s ennek nyomán, valamint az elvonások következtében eladósodott intézményeket pedig a struktúraátalakítási alapból (2014-ben 14 intézmény összesen 7 milliárd forintot kapott) segíti ki.

Lényegében megszűnt a felsőoktatás normatív (pontosabban képlet szerinti) finanszírozása, s helyébe a bázis alapú és a feladatfinanszírozásnak egyfajta vegyes rendszere lépett, ami erősen kézivezérelt, s az intézmények számára nem átlátható, hosszú távon nem kiszámítható. A 2013-ban megjelent felsőoktatási stratégiai tervezet még a normatív finanszírozás visszaállítását szorgalmazta, a 2014-es viszont azt írja, hogy „a képzések finanszírozása azonos elvek alapján meghatározott önköltségszámításon nyugszik, összege előre meghatározott teljesítménymutatók alapján korrigálva intézményenként differenciált” lesz. Korai még véleményt mondani ez utóbbi rendszerről, de ez a költségnyilvántartás jelentős átalakítását, (az önköltségszámítás egyszerűbb formájában is), az arányos és fix költségek azonosítását kívánja meg. Más oldalról az úgynevezett „valós költségekre épülő önköltségszámítás” alapján nyújtott bármilyen állami dotáció nyilvánvalóan e támogatások fajlagos összegének jelentős intézmények közötti különbségeit eredményezheti.

Végül meg kell említeni, hogy a felsőoktatás 2013-ban készített stratégiai elképzelése még arról írt, hogy „belátható időn belül érje el a magyar felsőoktatás a GDP arányos költségvetési ráfordítási szint tekintetében az OECD országokban szokásos 1-1,2 százalék körüli értéket”. A 2014 őszén megjelent új felsőoktatási stratégia viszont már úgy fogalmaz, hogy „az elkövetkező években a közvetlen állami támogatás jelentős mértékben nem növelhető, és a rendszer robusztusságát figyelembe véve nem is kívánatos az ilyen mértékű kitettség egyetlen bevételi csatornának”. Ezt a tényt az oktatás és a kutatás minőségének növelési céljával egybevetve középtávon nemigen képzelhető el más, mint a felsőoktatás szereplőinek jelentős mértékű polarizálódása.

A hazai felsőoktatás finanszírozásának módszereiben és finanszírozásának terjedelmében jelentős változások történtek 2010 óta. A tendenciákat több szemléletben is vizsgáljuk. Először a felsőoktatás bevételi és kiadási adatait a költségvetés tervszámainak segítségével elemezzük, majd a tényszámokat a beszámolókból származó adatok mutatják. Az „ördög a részletekben van”: itt azonban most csak néhány fontos bevételi elem változásaira tudjuk majd a figyelmet felhívni a *10. táblázat* elemzése során.

A táblázatok a felsőoktatás finanszírozásának forrásaira és a kiadások irányaira vonatkozóan azt is megmagyarázzák, hogy miért alakulhat ki időnként ebben a kérdéskörben „számháború”: egyes vitázó felek a táblázatok más-más (valós) elemét hangsúlyozzák. Másként érvelnek azok, akik a felsőoktatás közfeladat voltából kiindulva az állami költségvetés támogatási elemét kívánják minél nagyobbnak látni, s akár még ezen belül is az intézményi támogatás számaira koncentrálnak, s más következtetéseket vonnak le azok, akik a felsőoktatás egészébe beáramló pénzek (legyen annak forrása akár a TB vagy egy uniós alap) nagyságrendjére figyelnek. Megint másként látják a helyzetet azok, akik a felsőoktatás szolgáltatási funkcióját tekintve a piaci forrásokat keresik, vagy azok, akik a felsőoktatás tudományos kutatási-innovációs misszióját tekintik elsődlegesnek, s ehhez szeretnének forrásokat látni.

Ezek a nézetkülönbségek – amelyek elemzéseinkben is megjelennek – nem elhanyagolhatók, mivel akár gyökeresen eltérő felsőoktatás-politikai és gazdasági döntésekhez vezetnek.

Kezdjük az elemzést a tervek oldaláról.

A *8. táblázatban* az egyik szembetűnő jelenség a felsőoktatás összes tervezett támogatásának 2013. évi jelentős csökkenése, amit ugyan 2014-től valamennyi emelés követ, azonban azt követően sem éri el a 2009-es szintet a tervezett támogatás összege. Az összes felsőoktatási kiadás tervezett növekedése 2014-ről 2015-re kicsit kevesebb, mint 6 milliárd forint, ami messze elmarad a közleményekben hangoztatott 17 milliárdtól. Ez utóbbi összeg az intézményi kiadások tervezett összegének növekedésére igaz, de csak azért mert a korábban, a költségvetési törvény előzetes tervezetében is, fejezeti kezelésű címen megtervezett összegek (pl. a PPP-támogatási összeg) egy részét leosztották intézményi címre.

A másik jelentős változás, hogy a tervezett állami támogatás egyre nagyobb része fejezeti kezelésű előirányzatba kerül, s egyre kisebb része intézményi tervezett támogatás. 2009-ben az összes támogatás közel 90 százaléka intézményi támogatásként került megtervezésre, 2015-ben viszont már csak alig több mint háromnegyede.

8. táblázat A felsőoktatás költségvetési terveinek főbb elemei 2009–2015

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
	évi terv, milliárd Ft						
Állami felsőoktatási intézmények							
Kiadás	400,9	414,0	454,0	430,4	411,9	425,8	442,5
Bevétel	210,5	228,2	225,4	270,0	285,1	285,4	283,3
Támogatás	190,4	185,8	228,5	160,5	126,7	140,4	156,2
Jelentősebb fejezeti kezelésű előirányzatok							
Normatív támogatás	15,1	14,8	14,5	11,9	9,3	17,7	17,0
– nem állami felsőoktatás támogatása	11,0	10,8	10,7	9,0	9,3	17,7	17,0
Feladat és egyéb támogatás	9,1	11,0	11,0	10,5	20,6	31,0	20,9
– kiválósági támogatás					10,0	9,9	9,9
– felsőoktatási strukturális alap						11,0	9,2
Összes felsőoktatási kiadás	425,1	439,8	479,5	452,7	441,7	474,5	480,3
Összes felsőoktatási támogatás	214,6	211,6	254,0	182,8	156,5	189,1	194,0
százalék							
Összes felsőoktatási kiadás a GDP-hez viszonyítva	1,6	1,6	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5
Összes felsőoktatási támogatás a GDP-hez viszonyítva	0,8	0,8	0,9	0,6	0,5	0,6	0,6
Felsőoktatás kiadások a központi költségvetési kiadás (terv) főösszegéhez viszonyítva	4,7	3,2	3,3	3,0	2,7	2,8	2,8

Megjegyzés: Az „Állami felsőoktatási intézmények” adatai az „Egyetemek, főiskolák” cím mellett tartalmazzák a Zrínyi Egyetem és a Rendőrtiszti Főiskola, illetve Nemzeti Közszoigalati Egyetem adatait is
 Forrás: Adott évi költségvetési tervek

Az előbbiekben említett két folyamat következtében az intézmények tervezett támogatása 2015-re a 2009-es összeg 77 százalékára esett vissza.

A felsőoktatási kondíciókban a mélyvölgy 2013-ban volt, a miniszterelnök 2012 őszi, önfenntartó felsőoktatásról szóló beszédét követően. Az elképzelés az államilag finanszírozott (ösztöndíjas) hallgatólétszám radikális lecsökkentését, s a hallgatók nagyobbik része számára önköltségi szintű tandíj fizetését vetítette előre, amelynek teljes összegét az akkor bevezetett igen kedvezményes kamatozású *diákhitel 2-ből* lehetett volna fizetni. Az önfenntartó felsőoktatás tehát lényegében a hallgatók túlnyomó többsége számára önköltségi típusú tandíjas képzés lett volna. A 2013-as ösztöndíjas felvételi keretszámokat már ennek szellemében határozták meg. Az elképzelést a hatására szerveződött jelentős diákmegmozdulások nyomán visszavonta a kormány, s az ösztöndíjas keretszámokat lényegében az intézményi kapacitások szintjére emelte, kivéve 16 szakot, amelyeket rendkívül magas ösztöndíjas bejutási ponthatárokkal gyakorlatilag önköltségessé tett. Ezzel együtt a 2012-es és 2013-as mélyrepülés után 2014-ben emelkedett a felsőoktatás összes állami

támogatása, azonban az előbbieken már vázolt folyamatok miatt az intézményi támogatás növekedése csak mérsékelt volt, a növekedés a fejezeti kezelésű előirányzatoknál jelent meg alapvetően.

A fejezeti kezelésű előirányzatok esetében két fontos változást figyelhetünk meg.

Az egyik, hogy jelentősen megemelkedett a nem állami felsőoktatás támogatása. 2009 és 2013 között a három nem állami felsőoktatást célzó támogatási előirányzat: az „Egyházi felsőoktatási intézmények hitéleti képzése”, a „Hallgatói létszám képzési többlete (egyházi világi képzés)” és a „Hallgatói létszám képzési többlete (alapítványi felsőoktatás)” nevű előirányzatok együttes összege 9–11 milliárd forint éves nagyságrend körül mozgott. 2014-ben az előző három előirányzat megszűnése után létrehozott, „Nem állami felsőoktatási intézmények támogatása” nevű előirányzat több mint 17 milliárd forintra ugrott.

A másik változás a nem normatív, feladattámogatási előirányzatok együttes összegének jelentős megemelkedése. Ennek az az oka, hogy megjelenik két kézi vezérlésű nagy előirányzat: 2013-tól a „Kiválóság támogatás”, majd 2014-től a „Felsőoktatási struktúraátalakítási alap”. Az előző 2013-ban 10 milliárd Ft, majd 2014-ben és 2015-ben 9,85 milliárd, az utóbbi pedig 2014-ben 11 milliárd – végeredményben csak 6,8 milliárd Ft, mert a 2014. júliusi a központi költségvetés összesen 110 milliárdos zárolásából 4,2 milliárd Ft a struktúraátalakítási alapot terhelte –, 2015-ben pedig 9,19 milliárdra tervezett összegű.

Lényegében tehát a felsőoktatás-politika úgy ragadja meg a felsőoktatás-irányítást, s próbálja kezelni a felsőoktatás állami támogatásának lefaragását, hogy az intézmények kondícióit csökkentve, az elvont támogatás egy részéből az intézmények egy hányadát kiemelten dotálja: mint kiemelt felsőoktatási intézményeket, kutatóegyetemeket, alkalmazott tudományok főiskoláját, valamint kutató karokat. Az új felsőoktatás-politika következtében hallgatókat veszítő, s ennek nyomán, valamint az elvonások következtében eladósodott intézményeket pedig kisegíti a struktúraátalakítási alaphól (2014-ben 14 intézmény összesen 7 milliárd forintot kapott). Különösen súlyos helyzetben négy vidéki főiskola van: a bajai, a dunaújvárosi, a szolnoki és a nyíregyházi főiskolák, amelyeknek költségvetésükhöz viszonyítottan rendkívül magas az eladósodottsága. A helyzet ellentmondásosságát jól mutatja, hogy a költségvetési felügyelők által ellenőrzött felsőoktatási intézmények összes adósságállományának 70 százaléka öt intézményben volt 2013 közepén (Pécs, Szeged, Semmelweis, Debrecen, Nyíregyháza) amelyek közül négy kiemelt, s benne három kutatóegyetem.

A felsőoktatás tényleges támogatásának és bevételeinek alakulásáról a *9. táblázatban* látható zárszámadási adatok alapján tudunk képet alkotni. Egyértelműen látszik az összes támogatásnak a GDP-hez viszonyított folyamatos csökkenése 2009 óta. Hasonlóan folyamatos csökkenést tapasztalunk az összes felsőoktatási kiadásnak a központi költségvetés kiadási főösszegéhez viszonyított arányában. Az intézményi bevételek és kiadások számai a 2011-es csúcs után romlottak. A költségvetési beszámoló adatai alapján az is jól látszik, hogy a felsőoktatási kiadások egyre nagyobb hányadát finanszírozza saját intézményi bevétel. 2013-ban az összes kiadásnak közel kétharmadát fedezte saját bevétel (vagy másként fogalmazva, a kiadásoknak alig több mint harmada mögött állt állami támogatás).

9. táblázat A felsőoktatás költségvetési adatai a beszámolók alapján 2009–2013

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
	évi tény, milliárd Ft				
Állami felsőoktatási intézmények					
Kiadás	445,8	474,1	500,6	482,9	496,2
Bevétel	240,8	282,8	307,3	295,3	323,4
Támogatás	203,1	199,8	188,2	175,1	175,2
Nem állami felsőoktatás támogatása	11,0	10,8	10,7	9,0	9,3
Összes kiadás	456,8	484,8	511,3	492,0	505,4
Összes támogatás	214,1	210,6	198,9	184,1	184,4
	százalék				
Intézményi bevételek az intézményi kiadásokhoz viszonyítva	54,0	59,6	61,4	61,2	65,2
Összes kiadás a GDP-hez viszonyítva	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7
Összes támogatás a GDP-hez viszonyítva	0,8	0,8	0,7	0,6	0,6
Felsőoktatás kiadásai a központi költségvetési kiadás (tény) főösszegéhez viszonyítva	5,0	3,4	3,4	3,3	2,9

Forrás: Adott évi zárszámadási törvények

A 10. táblázat adatai szerint a bevételeken belül az orvoskarokhoz kerülő társadalombiztosítástól származó bevétel a 2009-es közel 40 százalékos szintről 2013-ra 37 százalékra mérséklődik, összegében viszont majd negyedével növekszik. A bevételek között jelentősen emelkedett a fejezeti kezelésű előirányzatoktól átvett pénz, a bevételeken belüli aránya 2,5 százalékról 2013-ra közel 10 százalékra emelkedett, összege több mint ötszörösére (!) nőtt. Ennek az az oka, azon túl, amiről már korábban esett szó, hogy az uniós fejlesztések forrásai a központi költségvetés önálló fejezetét alkotják, s e fejezeten belül az egyes programok forrásai fejezeti kezelésű előirányzatként szerepelnek. Tehát az intézmények költségvetésében mind a működési, mind a felhalmozási bevételek esetében megnövekedett fejezeti kezelésű pénzátvétel az ezen programokban való részvételből is származik.

Ugyanakkor az államháztartáson kívülről (vállalatoktól, szervezetektől, nemzetközi szervezetektől közvetlenül) átvett pénzek alig változtak, bevételeken belüli arányuk mindvégig 3,5–4 százalék között mozgott. Ez rendkívül csekély összeg, a magyar felsőoktatás finanszírozásának egyik legnagyobb negatívuma.

A felhalmozási bevételek viszont közel megduplázódtak 2009 és 2013 között, s a bevételeken belüli arányuk 9 százalékról 12 százalék fölé emelkedett. Ennek az oka itt is a fejezeti kezelésű előirányzatokról átvett pénzek arányának és összegének a növekedése (amelyek alapvetően az uniós fejlesztések fejezetéből származnak).

Nemzetközi összehasonlításban vizsgálva a magyar felsőoktatás kondícióit, meglehetősen kedvezőtlen helyzetet konstatálhatunk. A hazai felsőoktatás kiadásainak összege a GDP-hez viszonyítva a szlovák és az olasz, valamint görög adatokkal együtt az utolsó helyen áll az OECD országok között.

10. táblázat A felsőoktatás bevételei részletezve a beszámolók alapján 2009–2013

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
	évi tény, milliárd Ft				
Bevétel	240,8	282,8	307,3	295,3	323,4
Intézményi működési bevétel	89,3	95,1	101,1	100,1	103,5
Támogatásértékű működési bevétel	118,7	137,1	153,5	151,4	167,9
– központi költségvetési szervtől	10,1	12,3	13,5	11,4	14,7
– fejezeti kezelésű előirányzattól	6,0	8,1	13,1	16,3	30,9
– elkülönített állami pénzalaptól	6,8	4,6	8,4	5,1	3,4
– TB-től	95,4	111,4	116,7	114,0	118,7
Működési célú pénzeszköztámvétel államháztartáson kívülről	9,1	9,5	11,5	9,9	11,3
– vállalkozásoktól	1,5	1,6	2,3	0,9	1,7
– non-profit szervezetektől	3,7	2,1	2,4	2,0	2,3
– nemzetközi szervezetektől	5,1	5,8	6,7	2,6	4,4
Felhalmozás és kölcsönök	20,6	36,9	41,2	33,9	40,7
– támogatásértékű	9,2	27,5	34,6	31,1	38,9
– fejezeti kezelésű előirányzattól átvett	2,3	19,6	21,4	20,8	32,6
Államháztartáson kívülről	4,6	4,0	5,1	1,4	1,23

Forrás: Adott évi zárszámadási törvények

Összegzésül azt állapíthatjuk meg, hogy a hazai felsőoktatás finanszírozási mód-szerei jelentősen átalakultak. Lényegében megszűnt a felsőoktatás normatív (pontosabban képlet szerinti) finanszírozása, s helyébe a bázis alapú és a feladatfinanszírozásnak egyfajta vegyes rendszere lépett, ami erősen kézivezérelt, s az intézmények számára nem átlátható, hosszú távon nem kiszámítható.

Az elmúlt öt évben szembetűnően csökkent az állami támogatás aránya. Ebből a szempontból a jövő sem látszik biztatóbbnak. Igaz, hogy a felsőoktatás 2013-ban készített stratégiai elképzelése még arról írt, hogy „belátható időn belül érje el a magyar felsőoktatás a GDP arányos költségvetési ráfordítási szint tekintetében az OECD országokban szokásos 1–1,2 százalékos körüli értéket”. A 2014 őszén megjelent új felsőoktatási stratégia viszont már úgy fogalmaz, hogy „a következő években a közvetlen állami támogatás jelentős mértékben nem növelhető, és a rendszer robusztusságát figyelembe véve nem is kívánatos az ilyen mértékű kitettség egyetlen bevételi csatornának...” Más helyütt azt is hozzáteszi, hogy a finanszírozás lényege a „reális önköltségszámítás, a nem közösségi típusú források részarányának növelése, a költségvetés tehermentesítése” lesz. Az előbbieken bemutatott zárszámadási adatok erősen kérdésessé teszik ezt a célkitűzést, hiszen az államháztartáson kívüli források (vállalatok, szervezetek stb.) nagyon jelentéktelen szerepet játszanak jelenleg a felsőoktatás finanszírozásában.